

KİŞİLİK GELİŞİMİNDE AİLENİN ROLÜ: İNŞA MI EDİYORUZ, İMHA MI?

Ayşe Nur ÖZKAN
İstanbul Kadıköy Vaizi

Her birimiz farklı mizaç ve yeteneklerle dünyaya geliriz. Doğuştan getirdiğimiz özelliklere (mizaç/huy), zamanla ebeveyn tutumları, fiziksel, çevresel ve psikolojik faktörler, alışkanlıklarımız (karakterimiz) dâhil olur ve kişiliğimizi oluşturmaya başlarız.

Kişiliğimizin duygusal ve biyolojik yönünü açıklayan “mizacımız” (huy), doğuştan sahip olduğumuz ve genlerle aktarılan, kendimize özgü heyecan hâllerimizdir. Sakin veya hareketli, neşeli ya da öfkeli bir ta-

biata sahip olmak mizacımızın psikolojik DNA’sını; cinsiyet, zekâ kapasitesi, algı öncelikleri ve fiziksel özellikler ise biyolojik kısmını oluşturur. Duygu, düşünce ve davranış farklılıklarımızın kaynağı da mizacımız ile alakalıdır. Halk arasında “Can çıkar, huy çıkmaz.” sözü, mizacın değişmezliğine vurgu yapıyor görünse de bu durum kontrol edilemez bir özellik değildir. Bir ırmağın yatağını değiştirmek çok zordur ama ona yeni kollar açarak istikamet vermek, debisini düşürmek biraz çaba gerektirse de mümkündür.

Karakterimiz, mizacımız gibi durağan değildir. Genetik olmadığı için gelişim evrelerimizde şekillenir ve son hâlini genellikle yetişkinlik döneminde alır. Kişiliğimizi bir ağaç metaforu üzerinden kavramaya çalışırsak, mizacımız “tohum”dur. Karakter, ağacın gövdesi ve kalın dalları, kişilik ise tohumun cinsine göre meyve veren ağaçtır. Kişiliğimizin oluşup şekillenmesinde tohumun cinsi ve niteliği önemlidir. Elma çekirdeğinin erik vermesini beklemek, hem elmaya hem de eriğe haksızlıktır. Tohumun cinsini ve ihtiyacını bilmek,

ağacın meyveye durmasını sağladığı gibi çocuklarımızın doğuştan getirdiği özellikleri fark edip doğru ebeveynlik tutumları ile sağlam bir karakter inşa etmesine rehberlik etmek ve kişilik yolculuğuna katkıda bulunmak da her anne ve babanın önemli bir görevidir. Gazali bu süreçte ebeveynlerin sorumluluğunu şu sözleri ile bize hatırlatır: “Çocuk, ana-babası elinde bir emanettir. Kalbi, kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup hangi tohum atılsa büyür. İyilik tohumu ekilirse din ve dünya saadetine kavuşur. Annesi, babası ve hocası sevabına ortak olur. Şayet fesat tohumu atılırsa helak olur; annesi, babası ve hocası günahına ortak olur.” (Gazali, Kimyayı Saadet, s. 316.)

Potansiyel olarak getirdiğimiz kabiliyetlerin ilk ortaya konduğu ve şartlar oluştuğunda filizlenmeye başlayacağı sosyal ortam, genellikle bir aile yuvasıdır. Saatlerce sıkılmadan boya kalemleri ile oynayan, bir kâğıt bulamadığında evin duvarlarına resimlerini çizen, önüne gelen her şeyi karalamak isteyen bir ressam adayı, koltukları atlama tahtası yapıp kapılara tırmanarak atletik yönlerini göstermeye çalışan geleceğin sporcusu, yeni bir oyuncağa sahip olur olmaz işletim sistemini çözmeye uğraşan mühendis adayları, bilinçli/bilinçsiz ebeveynlerin elinde filizlenmeye başlayan tohumlardır âdetâ... Zamanla aile, eğitim, sosyal çevre, fiziki şartlar gibi

pek çok faktörün devreye girmesi ile meyveye duran ya da çürüyüp yok olmaya mahkûm olan tohumlar...

“Küçükken öğrenim, taş üzerine yazı yazmak gibidir.”

Kişiliğimizin şekillenmesinde genetik ve biyolojik faktörler kadar etkili olan bir faktör de şüphesiz aile ortamıdır. Anne ve babanın kişilik özellikleri, psikolojik sağlığı ve özellikle çocuğu yetiştirirken sergiledikleri ebeveyn tutumları, sayılı reflekslerle dünyaya gelen ve hayatının en hızlı öğrenme sürecini altı yaşına kadar gerçekleştirecek olan bebeğin hayatında başat rol oynar.

Bu dönemde şekillenen kişilik özellikleri, çocuğun okul ve okul sonrası yaşamında ne ölçüde başarılı olacağını, insanlarla ilişkilerinin nasıl gelişeceğini, nasıl bir yetişkinlik dönemi geçireceğini, hatta evliliğini, eş seçme kriterlerini, evliliğindeki davranış kalıplarının arka planını belirler. “Aile ortamı” âdetâ kişiliğimizin mayalandığı yerdir. Doğduğu andan itibaren ilk çocukluk dönemine kadar, başkalarının yardım ve onayına muhtaç ikinci bir canlı yoktur çünkü. Bu muhtaçlığı, sadece bebeğin fiziksel bakımını karşılama şeklinde düşünüp bebeğin altını değiştirip karnını doyurmak ve uykusuna dikkat etmekle yerine getirdiğimizi zannetmek, bebeğe verilecek en büyük cezadır.

İlk aktörler: Anneler...

Bir doğan kuşu vardı. Kuş, yaşlı bir kadının bahçesine geldi.

Yaşlı kadın doğan kuşunun aç ve bakımsız olduğunu gördü ve acıyıp onu yanına aldı. Yaşlı kadın doğan kuşunun önüne bir hamur yemeği koydu. Et yiyerek beslenen doğan, önüne konulan hamur yemeğini yiyemedi. Yaşlı kadın; “Seni önceki sahibin bakımsız bırakmış, güzelim gagan uzamış, kıvrılmış, yemek yiyemez hâle gelmişsin.” diyerek kuşun gagasını tuttu ve kesti. Kuş çaresiz yaşlı kadının elinde çırpındı durdu. Yaşlı kadının elindeki kuşun çırpınması sırasında kuşun tüylerinin yıpranmış olduğunu gördü. “Vefasız sahibin senin tüylerini hiç düzeltmemiş.” diyerek kuşun kanatlarını tek bir hizaya gelecek şekilde kesti. Niyeti zavallı gördüğü kuşa yardım etmek olan yaşlı kadının gözleri bir an doğan kuşunun pençelerine takıldı. “Zavallı kuşum, senin tırnaklarını hiç mi kesen olmadı? Ne kadar uzamış böyle!” diyerek, doğan kuşunun avlanmaya yarayan pençelerini kalın bir makasla kopardı.

Kuş kendisine merhamet eden, ama bir doğan kuşuna nasıl bakacağını bilmeyen yaşlı kadının elinde rezil oldu. Artık avına süratle götüren güçlü kanatları yolunmuş, et yemekte kullandığı sivri ve kesici gagası parçalanmış, avını yakalayıp göklere çıkardığı meşhur pençeleri kökünden kesilmiş olarak ortada kalakaldı. Cesur doğan kuş, merhametli ama bilgisiz bir yaşlı kadının elinde “korkak” bir kargaya dönüştü.

Hız. Mevlâna, Mesnevisinde anlatır bu hikâyeyi. Cesur doğan kuşunun fitri özelliklerinin,

iyi niyetli ama cahil bir insanın elinde nasıl yok edileceğini acı bir şekilde hissettirir bize.

Doğar doğmaz annesinin kucağına teslim edilen bir bebek de tıpkı Mesnevi’de anlatılan bu hikâyede olduğu gibi kişiliğinin temel yapısının oluşacağı ilk yıllarını ebeveyninin ellerinde geçirir.

Anne, (olağanüstü bir durum söz konusu değilse) bebek ile fiziksel ve psikolojik olarak yoğun bir temas içinde olan kişidir. Anne ile bebek arasında kurulan bu ilişki, güven ve korunma duygusu sağlar. Eğer bu duygu aktarımı sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilirse, çocuk sadece annesine değil, herkese güven duyabileceğini hisseder ve annesi ile kurduğu güvenli bağlanma biçimi, gelecekteki tüm duygusal ilişkileri için model olur. Çocuğun ihtiyaçlarının zamanında karşılanmaması, annenin çocuk için ulaşılmaz olması ise bebeğin güvensiz, kaygılı bir bağlanma geliştirmesine sebep olur.

Erken bebeklik döneminde annenin bebeğinin yanında olmamasının ortaya çıkardığı pek çok problem araştırmacılar tarafından da tespit edilmiştir. “Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı” kitabının girişinde Umberto Eco, Alman imparatoru II. Friedrich’in insanların doğuştan getirdiği dili merak ettiği için ilginç bir deneye giriştiğini anlatır. İtalyan gezgin ve düşünür S. Parma’nın günlüklerinde geçen deneyde, 50 kadar bebeğe bakan sütanne ve dadılara, bebeklere sadece

mamalarını verip bakımlarını yapmaları ve onlarla hiçbir şekilde konuşmamaları, göz temasında bulunmamaları emredilir. Deney sonucunda maalesef hiç kimse bu bebeklerin hangi dili konuşacağını öğrenemez. Konuşacak yaşa gelmeden bebeklerin tamamı ölür.

“Emile” kitabının yazarı Jean Jacques Rousseau “Hayatımdaki bütün hatalarım, anne terbiyesi ve şefkati görmeyişimden geldi.” derken belki de ilk iletişim ihtiyacımız olan ve ailede karşılanan sevgi ve onay

Anne ile bebek arasında kurulan ilişki, güven ve korunma duygusu sağlar. Eğer bu duygu aktarımı sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilirse, çocuk sadece annesine değil, herkese güven duyabileceğini hisseder ve annesi ile kurduğu güvenli bağlanma biçimi, gelecekteki tüm duygusal ilişkileri için model olur.

temelli güven duygusunun yokluğunu, bu cümlesiyle veciz bir şekilde anlatmak istemiştir.

Ve babalar...

Annenin hormonal ve fiziksel yapısı sebebi ile bebek ile ilişkisi organik ve zorunludur. Buna çocuğa verilen yoğun emek sonucu ortaya çıkan sevgi de eklenince anne-çocuk ilişkisi kendiliğinden, bir çabaya gerek kalmadan güçlü bir şekilde oluşur. Fakat baba ile çocuk arasında annede olduğu gibi zorunlu bağlar yoktur. Anne, babayı üçgene ne kadar dâhil ederse, özellikle kişiliğin karakter kısmını inşa etmede babanın rol model etkisini o kadar harekete geçirmiş olur.

Maalesef, gerek ülkemizde, gerek yurt dışında “Anne-Baba Programlarının Etkisi” üzerine yapılan araştırmalar, ağırlıklı olarak “anne çocuk ilişkisi” üzerinden değerlendirilmiş, babanın çocuk üzerindeki etkisi göz ardı edilmiştir. Bu durum babanın, çocuğun kişiliğindeki etkin rolünün ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Bu rolün pasifleştirilmesinde, psikolojik, sosyal ve ekonomik olmak üzere farklı sebepler zikredilse de Freud’un “psikoanalitik” kuramı ve Bowlby’in “bağlanma” kuramlarında, çocuğun gelişimindeki temel belirleyicinin “anne” figürü olarak gösterilmesi etkili olmuştur.

1980’li yıllardan sonra ise anne, baba ve çocuk ilişkileri, ayrı ayrı incelenmiş, sadece anne üzerinden çocuk ve ergen gelişiminin yetersiz kaldığı, anne ve babanın farklı değer-

Baba katılımı ve baba çocuk iletişiminin, çocuğun gelişimi ve kişiliğini oluşturmadaki etkileri üzerine yapılan araştırmalarda, bu ilişkinin, çocuğun psikolojik uyum, akademik başarı ve sağlıklı gelişimi üzerinde anlamlı ve önemli etkileri olduğu görülmüştür.

Çevre, eğitim ve mizacın çocukların ileriki yaşantılarında etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, alkolik ailede olumsuz şartlar içerisinde yetişen iki erkek çocuğun yetişkinlik döneminde nasıl bir ebeveyn davranışı sergiledikleri gözlenmiş, kardeşlerden birinin aynı babası gibi alkolik bir hayatı seçtiği, diğer kardeşin ise alkolden uzak, düzenli bir yaşantısının olduğu görülmüştür. İlginç olan nokta kişiliğin artık oturduğu yetişkinlik dönemlerinde iki kardeşin durumlarını açıklamak için kullandıkları cümledir. Alkolik çocuk: “Öyle bir baba ile yaşadık- tan sonra başka nasıl bir çocuk olabilirdim ki? Kötüyü gördüm ve doğal olarak onu seçtim.” derken, alkolden uzak bir hayatı tercih eden diğer kardeşin cevabı ise “Öyle bir babadan başka nasıl bir çocuk olabilirdim ki? Kötüyü gördüm ve nefret ettim.” şeklinde olmuştur.

“Ebeveynlerinizi sizi yanlış yöne sevk ettikleri için suçla- manın da bir son kullanma ta- rihi vardır.” der, J.K. Rowling ve devam eder: “Dümene geçecek yaşta olduğun an sorumluluk sana aittir.”

Allah Teâlâ, “Her insanın ame- lini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkara- cağız.” (İsra, 17/13.) ayeti ile so- rumluluklarımızı hatırlatır bize; ahiret günü, sevdiklerimizden, anne ve babalarımızdan, eşi- mizden ve çocuklarımızdan kaçmamak için bu dünyada yerine getirmemiz gereken sorumluluklarımızı.

Çok geç olmadan... ■

lendirilmesi gerektiği, çünkü anne ve babanın ergenlerin ya- şamlarında farklı rollere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Özel- likle baba katılımı ve baba ço- cuk iletişiminin, çocuğun geli- şimi ve kişiliğini oluşturmadaki etkileri üzerine yapılan araştı- rmalarda, bu ilişkinin, çocuğun psikolojik uyum, akademik ba- şarı ve sağlıklı gelişimi üzerinde anlamlı ve önemli etkileri oldu- ğu görülmüştür. Babanın iletişi- minin ve katılımının yüksek ol- duğu aile ortamlarında yetişen çocukların olumlu davranışlar gösterme ve kişilik geliştirme- de oldukça avantajlı olduğu, babanın olumlu tutumlarının, ergenlerin özgüven gelişimini desteklediği ortaya çıkmıştır.

Huzurlu bir aile ortamında babanın varlığı, karakteristik özelliği bebeklikten ergenliğe, çocuğun yaşamında önemli sonuçlar doğururken, yoklu- ğu ve yanlış tutumları ise ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Meşhur erkek ateistler hakkın- da araştırma yapan Vitz, “Faith of the Fatherless: The Psycho- logic of Atheism” eserinde, bazı meşhur ateistlerin biyografile- rini araştırmış ve ateizmin en

önemli sebeplerinden birinin “kusurlu baba” olduğunu id- dia etmiştir. Nietzsche, Hume, Sartre, Camus, Schopenhau- er gibi tanınmış düşünürlerin erken yaşta babadan yoksun kaldıklarını, T. Hobbes, Volta- ire, Freud gibi şahsiyetlerin de “kötü ve zayıf baba modeli” ile büyüdüklerini fark etmiştir. Vitz’in sonuçlarını boşanmış ve baba yoksunluğu çeken aileler üzerinde yapılan çalışmalar da desteklemektedir. Özellikle er- kek çocukların boşanmadan daha fazla etkilendikleri, bir baba modelinden yoksun kalan erkeklerin psikolojik ve sosyal uyum problemleri yaşadıkları araştırmalarda gözlenen hu- suslardır.

Ebeveynleri suçlamak... Ne- reye kadar?

Kişiliğimizin oluşmasında anne, baba, fiziksel özellikler, ebe- veyn tutumları, okul çevre gibi pek çok faktörün önemli katkısı olduğu, bu kadar araştırmalar sonucu desteklendiğine göre acaba birey hazır bulduğu ve içinde yaşadığı olumlu ya da olumsuz yaşam standartları içinde oluşan kişiliğini yeniden inşa edebilir mi?